

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-80>

УДК 351

Бобко Л.О., Мучичко К.Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОЦЕСАХ ОПТИМІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена науково-теоретичному аналізу засад взаємодії органів публічного управління з громадськістю в контексті розвитку громадянського суспільства. Зазначено, що зв'язки з громадськістю є провідною складовою діяльності органів публічного управління, оскільки передбачають встановлення відкритих двосторонніх зв'язків для формування єдиного комунікативного простору. Визначено нормативно-правову базу регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано динаміку інституалізації громадянського суспільства, що засвідчує тенденцію до поступового зростання загальної кількості офіційно зареєстрованих громадських об'єднань і характеризує сучасний етап політичного транзиту держави. Доведено, що зв'язки з громадськістю потужно оптимізують процес управління органів публічної влади. Запропоновано заходи з покращення механізму взаємодії громадянського суспільства та влади.

Ключові слова: публічне управління, громадськість, громадські організації, громадянське суспільство, законодавчі норми.

Bobko Larysa, Muchychko Karolina

Ivan Franko National University of Lviv

PUBLIC PARTICIPATION IN THE PROCESSES OF OPTIMIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Summary. The article is dedicated Participation of society in the processes of public management formation in Ukraine to scientific and theoretical analysis of interaction principles between public management bodies and publics within the context of civil society development. It is indicated that public relations are the leading component of public management bodies activities as they provide the establishing of opened bilateral relations for the only communicative space formation. The author defines the regulatory framework for adjustment of institutes of civil society activities in Ukraine. It is emphasized the need of legislations initiation which would provide the procedure of interconnection between public authorities and citizens of Ukraine in the field of producing new community on the ground policy that contains effective arrangements of containments, counterbalances and inescapable responsibility and provides the main right of the citizens to get information about government activities. In the article the dynamics of civil society institutionalization is analyzed. It is proved by the tendency of gradual rise of total number of officially registered public associations and defines the modern stage of state political transition. It is demonstrated that public relations optimize the public authorities management powerfully and their important components are: counseling which is conducted and based on human behavior; civil society studies and expectations of local community; developing of directions and methodical recommendations for necessary measures implementation; monitoring for the purpose of conflict factors detection and elimination of ineligible contradictions in the field of community life; agreement towards stability and achievement of social justice, mutual respect between all of the members of political life; formulation of the interests of authorities and the interests of society, searching for balance between them; division into target groups according to the interests of which the administrative decision can be made; patronage measures of the most vulnerable members of community. The article indicates that efficiency of interaction between civil society organizations and authorities postulates non-formalized attitude and involvement of administrative, organizational, financial and staffing resources opportunities of public authorities and synchronization of their work. The author suggests measures for interaction improvement between civil society and authority.

Keywords: public management, publics, public organizations, civil society, legislations.

Постановка проблеми. На всіх ключових етапах розвитку України громадянське суспільство виступало рушієм прогресивних змін та гарантом соціально-демократичної держави, що не можлива без активної взаємодії з його інститутами та усіма небайдужими до державотворення та правотворення громадянами у різноманітних легітимних формах, передбачених Конституцією та законами України.

Для розбудови громадянського суспільства та формування правової держави розвиненість системи зв'язків з громадськістю має вирішаль-

не значення, адже постійна наявність зворотного зв'язку сприяє гомогенності суспільства та нейтралізує гострі соціальні конфлікти.

Незважаючи на факт існування зв'язків з громадськістю як своєрідного соціально-політичного інституту, його інституалізація у сфері публічного управління вимагає певних сконцентрованих зусиль, спрямованих на створення відповідного нормативно-правового оформлення та формування механізмів ефективного функціонування відповідно до суспільних потреб, що призводить до професіоналізації і розвитку комунікацій влади з громадськістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам зв'язку з громадськістю присвячені фундаментальні дослідження багатьох видатних учених, таких як: І. Альошина, М. Аронсон, В. Бебік, С. Блек, М. Бочаров, А. Денис, П. Грін, С. Катліп, В. Королько, В. Мойсеев, О. Тихомирова, Д. Уайт, А. Чуміков. Питання взаємодії громадян та громадськості з органами публічного управління відображені в роботах Н. Дніпренко, Н. Гончарук, А. Грамчук, В. Горбатенка, В. Куйбіди, В. Скворця, В. Федоренка, О. Чувардинського та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць з питань співпраці органів влади з громадськістю, ряд проблем, пов'язаних із з'ясуванням правових засад встановлення ефективної взаємодії, аналізу сучасного стану громадських ініціатив та визначення шляхів оптимізації взаємодії громадськості з органами публічного управління потребує уточнення, подальшого розгляду та аналізу.

Метою статті є визначення ролі та місця зв'язків з громадськістю у процесах оптимізації публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих передумов формування сучасного демократичного суспільства є відкритість та прозорість дій владних органів, а обізнаність громадянського суспільства з діями влади виступає визначальною рисою впровадження ефективної державної політики, відтак, реалізується можливість контролю з боку громадськості та зміцнюється довіра до власної діяльності з боку суспільства. Саме тому в цих умовах важливе значення має формування системи активної взаємодії громадськості з органами публічного управління.

Зв'язки з громадськістю є провідною складовою діяльності органів публічного управління, оскільки передбачають встановлення відкритих двосторонніх зв'язків для формування єдиного комунікативного простору [1, с. 95].

Нормативно-правову базу регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні становлять: Конституція як основний закон держави, Закони України «Про громадські об'єднання», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про засади державної регіональної політики», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про соціальний діалог в Україні», «Про співробітництво територіальних громад» та інші.

Конституція України гарантує всебічні права громадянам брати участь у державному управлінні, формуванні та реалізації державної політики (ст. 5, 36, 38, 40, 55, 69) [2].

Реалізація гарантованого Основним Законом принципу гласності передбачає необхідність встановлення та підтримки тісного зв'язку органів місцевого самоврядування із суспільством, громадянами, громадськими організаціями, реалізація та гарантування ефективного громадського контролю за діяльністю органів влади, налагодження прозорості функціонування органів місцевого самоврядування як у фінансових питаннях, так і в процедурах прийняття рішень загалом. Про-

те, в Конституції України, як і в інших нормативно-правових актах, не визначено чіткі механізми для реального забезпечення проголошених прав, і що найважливіше, законодавством України не встановлено невідворотного покарання за невиконання проголошених Конституцією норм.

Закон України «Про громадські об'єднання» [3] визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань. Відповідно до (ст. 1) закону дано визначення терміну «громадське об'єднання» як добровільного об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадські об'єднання за організаційно-правовою формою можуть реєструватись як громадська організація або громадська спілка. Громадські об'єднання можуть здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу.

Абсолютна більшість законів України, що регулюють діяльність того чи іншого типу громадських організацій, прямо передбачають право таких об'єднань брати участь у формуванні державної політики. Так, наприклад, стаття 8 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [4] зазначає, що молодіжні та дитячі громадські організації залучаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до розроблення і обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді. Також громадяни самостійно або через громадські організації можуть брати участь у консультаціях щодо формування та реалізації місцевої політики у певній сфері суспільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України № 996 від 3 листопада 2010 року «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [5] визначає порядок проведення таких консультацій. Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі.

Важливим кроком у напрямі співпраці органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства після досить тривалого періоду розробки та обговорення стало підписання Президентом України Указу від 26 лютого 2016 року № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства України» [6]. Цим правовим актом Глава держави затвердив Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки.

Нова Стратегія поєднала кращий доробок вітчизняних фахівців із державних наукових установ та закладів, незалежних аналітичних центрів та громадських експертів. Водночас цілком зрозумілим є те, що Стратегією завдання можуть бути виконані лише за умови рівноправної та ефективної взаємодії між органами державної

влади, місцевого самоврядування та організаціями громадянського суспільства.

Саме для цього згаданим Указом утворено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Також ведеться робота щодо створення Національного фонду сприяння розвитку громадянського суспільства, що передбачено Стратегією, як механізм цільової підтримки фінансування інституційного й організаційного розвитку організацій громадянського суспільства та інфраструктурних проєктів на конкурсних засадах. Тим самим передбачається, що Національний фонд буде інструментом для виконання зобов'язань держави щодо створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства в Україні [7, с. 5].

Правовою основою забезпечення прозорості та відкритості влади є Закон України «Про доступ до публічної інформації» [8]. Згідно із ст. 5 цього закону, доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації (в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет, на інформаційних стендах тощо) та надання інформації за запитами на інформацію. Закон передбачає здійснення парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав людини на доступ до інформації та за забезпеченням розпорядниками інформації доступу до публічної інформації. Суб'єктами громадського контролю у цій сфері є депутати місцевих рад, громадські організації та громадські ради, окремі громадяни. Громадський контроль за забезпеченням розпорядниками інформації доступу до публічної інформації здійснюється шляхом проведення відповідних громадських слухань, громадської експертизи тощо.

Сутність та зміст наведених правових актів доводить, що сучасна українська правотворча та правовиконавча практика відповідає вимогам, що ставляться світовою спільнотою до сучасних демократичних держав, створюючи всі необхідні передумови для самостійного вирішення громадськістю питань участі у прийнятті та реалізації рішень органів державної влади. Разом із тим, цілком очевидним фактом стає необхідність прийняття законодавчих норм, які забезпечували б процедури взаємозв'язку органів публічної влади та громадян України у сфері вироблення нової суспільної політики на місцях, яка містить дієві механізми стримувань і противаг, невідвортної відповідальності, а також забезпечує основне право громадянина на інформацію про діяльність владних структур.

Як свідчать дані ЄРДПОУ Державної служби статистики, аналіз динаміки інституалізації громадянського суспільства засвідчує тенденцію до поступового зростання загальної кількості офіційно зареєстрованих громадських об'єднань і характеризує сучасний етап політичного транзиту України, тісно пов'язаного з перебігом подій під час проведення в 2019 р. президентської та парламентської виборчих кампаній. Так, динаміку інституалізації громадянської активності у формі структурованих громадських організацій характеризують такі дані офіційної статистики: станом на 1 грудня 2015 р. було зареєстровано 69 686 громадських організацій, на 1 грудня 2016 р. – 75 478, на 1 квітня 2017 р. – 77 252, на 1 квітня 2018 р. – 81 598, на 1 травня 2019 р. – 86 015 [9].

У ці роки помітне незначне збільшення загальної кількості профспілок та об'єднань профспілок, благодійних організацій, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, органів самоорганізації населення, спілок об'єднань громадян; значний сегмент серед офіційно зареєстрованих об'єднань громадян складають екологічні громадські організації (асоціації); спостерігається тенденція до зростання кількості благодійних організацій (табл. 1).

Це також доводять і результати соціологічних досліджень: упродовж 2015–2019 рр. рівень залучення громадян до благодійної діяльності залишається вищим, ніж до подій листопада 2013 – лютого 2014 рр. Станом на 1 травня 2019 р. зросла і загальна кількість офіційно зареєстрованих релігійних організацій в Україні, яка становила 26 132 (для порівняння: на 1 січня 2019 р. – 26 075, на 1 грудня 2018 р. – 26 027). Слід зазначити, що саме на цей час припадають такі події: утворення Православної Церкви України (ПЦУ), що відбулося у результаті проведення Об'єднавчого собору 15 грудня 2018 р.; надання Вселенським патріархом Варфоломієм у січні 2019 р. Томосу про автокефалію ПЦУ. Водночас станом на 8 травня 2019 р. до переліку громад, що змінили церковну юрисдикцію з УПЦ МП на ПЦУ, починаючи з 15 грудня 2018 р., внесено 528 місцевих релігійних громад, з яких 53 були перереєстровані офіційно [10].

Аналіз публікацій у засобах масової інформації, присвячених діяльності громадських організацій на місцях, дає підстави визначити позитивну тенденцію – вони стають більш дієвими у вирішенні питань місцевого значення, задоволення потреб та інтересів місцевих мешканців. Про важливість ролі волонтерських організацій для суспільства свідчать і результати соціологічних досліджень, згідно з якими волонтерські

Таблиця 1

Динаміка кількості громадських об'єднань в Україні у 2015–2019 рр.

Недержавні організації	01.02.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Громадські організації	64526	70321	75988	80461	84608
Профспілки та об'єднання профспілок	25853	26321	27070	27601	28026
Благодійні організації	13579	15384	16837	17726	18433
Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ)	15719	17109	26080	27999	29916
Органи самоорганізації населення (ОСН)	1358	1415	1497	1552	1572
Громадські спілки	526	753	990	1254	1455

Джерело: розроблено авторами за даними [9]

організації мають найвищий рівень довіри громадяни України – 67% опитаних громадян (з них 53,2% – скоріше довіряють, 13,8% – повністю довіряють). Для порівняння: Збройним Силам України довіряють 61,6% (46,4 і 15,2% відповідно), Церкві – 60,6% (45,9 і 14,7% відповідно), добровольчим батальйонам – 57% опитаних громадян України (45,9 і 11,1% відповідно) [11].

Важливим напрямом громадської самоорганізації, а також діяльності волонтерських, благодійних, правозахисних організацій та рухів, є надання допомоги ВПО, які були змушені залишити попередні місця проживання внаслідок окупації Криму та втрати Україною контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей, та населенню, що мешкає в зоні проведення ООС. Відразу ж зазначимо, що захистом прав та вирішенням проблем ВПО, питаннями їхньої інтеграції у місцевих громадах опікуються громадські експерти ГО «Громадський холдинг «Група впливу», Громадська ініціатива «Восток SOS», Центр надання інформації про права людини, Благодійний фонд «Право на захист» та інші громадські об'єднання, які реалізують Програму «Радник з питань внутрішньо переміщених осіб». Мережами з надання ВПО безоплатної правової допомоги опікуються БФ «Право на захист», ГО «Правозахисна Група «СІЧ» (входить до складу Правозахисної асоціації Української Гельсінської спілки з прав людини), БФ «Горіння», ГО «Агенція демократичного розвитку Донбасу», Міжнародний благодійний фонд «Caritas Ukraine» та ін. Допомогу у працевлаштуванні вимушених переселенців здійснюють ГО «Крим SOS», ГО «Донбас SOS», Міжнародний благодійний фонд «Карітас України», ВМГО «Молодіжний центр працевлаштування», БФ «Право на захист», ГО «Центр зайнятості Вільних людей» та ін. [10].

На процес формування громадянської активності та самоорганізації громадян у 2019 році потужно вплинули президентська та парламентська виборчі кампанії, а також проведення місцевих виборів. Для забезпечення публічності, відкритості та демократичності, дотримання законності усіма суб'єктами президентських виборів 2019 р. активно залучилися всеукраїнські громадські організації – ВГО «Комітет виборців України» та Громадська мережа «ОПОРА», Громадський рух «ЧЕСНО», що мають довготривалий досвід з громадського спостереження за виборчим процесом. У зв'язку з цим науковці – дослідники цієї проблематики підкреслюють низку особливостей стосовно участі громадських організацій виборчих процесів: правозахисна діяльність щодо консультування виборців та захисту їхніх виборчих прав; просвітницька робота через правову та організаційну підготовку спостерігачів і членів виборчих комісій; інформаційні акції, які інформували та мобілізували виборців щодо різних аспектів виборчої кампанії; моніторингова діяльність та спостереження за дотриманням демократичних виборчих процедур, проведення соціологічних досліджень, екзит-полів.

Серед громадських ініціатив та креативних дій громадських об'єднань, які сприяли організації та проведенню чесних і прозорих виборів, забезпеченню можливості для громадян зробити усвідомлений вибір, варто відзначити проведення

Коаліцією громадських організацій, до якої увійшли «Комісія журналістської етики», «Платформа прав людини», «Український інститут медіа та комунікації» і «StopFake», моніторингу висвітлення у засобах масової інформації президентської виборчої кампанії 2019 р. (моніторингом було охоплено 10 телеканалів і 8 онлайн-видань; в основному громадські експерти аналізували випуски новин, політичні програми і дебати) [10].

Зв'язки з громадськістю потужно оптимізують процес управління органів публічної влади, а їх важливими складовими є: вивчення громадської думки, потреб та очікувань територіальної громади; розроблення різноманітних положень та методичних рекомендацій для реалізації необхідних заходів; моніторинг задля виявлення чинників конфліктів та усунення небажаних суперечностей у сфері життєдіяльності громади; домовленості щодо сприяння стабільності та досягнення соціальної справедливості, взаємодопови між усіма учасниками політичного життя; формування балансу між інтересами органів влади та суспільства; поділ на цільові групи, задля яких прийматиметься те чи інше управлінське рішення; філантропічні заходи опікування найбільш уразливими членами громади тощо.

Поділяємо наукову думку про те, що ефективною моделлю взаємодії громадськості з органами публічного управління буде така, що передбачає:

- забезпечення інформаційної відкритості з боку органів державної влади;
- повноцінне здійснення громадського контролю, громадських експертиз, включаючи й антикорупційну експертизу нормативно-правових актів;
- консультації із громадськістю щодо питань, які мають пріоритетне значення для суспільства (оцінки ефективності дотримання законодавства, використання бюджетних коштів, виконання державних програм, тощо);
- активізацію заходів, пов'язаних зі здійсненням інформаційно-просвітницьких, експертно-аналітичних, правозахисних функцій; стимулювання громадської активності, підвищення громадської компетентності, зокрема спеціальних навичок взаємодії із органами влади та обізнаності щодо визначених законодавством процедур [12].

Висновки і пропозиції. Ефективність взаємодії організацій громадянського суспільства із органами влади вимагає неформалізованого ставлення та залучення адміністративних, організаційних, фінансових, кадрових ресурсних можливостей органів публічної влади, синхронізації їх роботи. Вважаємо, що рекомендованими заходами з покращення механізму взаємодії громадських організацій та органів публічної влади можна вважати: організацію періодичних соціологічних опитувань щодо виявлення наявних проблем; щорічну звітність керівників органів публічної влади; регулярні телеконференції на каналах в ЗМІ; використання можливих засобів Інтернету для посилення зворотного зв'язку; проведення круглих столів за участю представників громадських організацій, органів публічної влади тощо.

Предметом подальших наукових досліджень можуть стати шляхи удосконалення механізмів впливу громадськості на публічне управління, вивчення зарубіжного досвіду взаємодії органів державної влади та громадських організацій.

Список літератури:

1. Бобко Л.О. Громадянське суспільство як об'єкт публічного управління. *Публічне управління = Public administration* : навч. посібник / за заг. ред. А.В. Стасишина. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 87–110.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25. 04. 2020).
3. Закон України «Про громадські об'єднання». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>(дата звернення: 25.04.2020).
4. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999, № 1, ст. 2. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14> (дата звернення: 25.04.2020).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 25.04.2020).
6. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 25.04.2020).
7. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. Київ : Ваіте, 2016. 280 с.
8. Закон України «Про доступ до публічної інформації». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 32, ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 25.04.2020).
9. Кількість юридичних осіб за організаційними формами / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2019/ks_opfg/ks_opfg_0419.htm (дата звернення: 25.04.2020).
10. Яблонський В.М., Бекешкіна І.Е., Гелетій М.М. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
11. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України / Фонд Разумкова. 2019. 20 лют. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 25.04.2020).
12. «Щодо активізації взаємодії організацій громадянського суспільства із органами державної влади». Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/881/> (дата звернення: 25.04.2020).

References:

1. Bobko, L.O. (2019). Hromadianske suspilstvo yak ob'iekt publichnoho upravlinnia. [Civil society as an object of public administration]. *Publichne upravlinnia = Public administration: navch. posibnyk*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, pp. 87–110.
2. Konstytutsiia Ukrainy (1996). [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, vol. 30, 141 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia» (2013). [Law of Ukraine "On Public Associations"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, vol. 1, p. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
4. Zakon Ukrainy «Pro molodizhni ta dytiachi hromadski orhanizatsii» (1999). [Law of Ukraine "On Youth and Children's NGOs"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, vol. 1, p. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky» (2010). [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy"]. Vol. 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini» (2016). [Presidential Decree "On Promoting Civil Society Development in Ukraine"], vol. 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
7. Isnuichi mekhanizmy spivpratsi orhaniv derzhavnoi vlady z orhanizatsiiamy hromadianskoho suspilstva v konteksti realizatsii Natsionalnoi stratehii spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini 2016-2020. (2016). [Existing mechanisms of cooperation of public authorities with civil society organizations in the context of implementation of the National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine 2016-2020]. Kyiv: Vaite, 280 p.
8. Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii» (2011). [Law of Ukraine "On Access to Public Information"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, vol. 32, 314 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
9. Kilkist yurydychnykh osib za orhanizatsiinymy formamy (2019). [Number of legal entities by organizational forms] / *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2019/ks_opfg/ks_opfg_0419.htm
10. Yablonskyi, V.M., Bekeshkina, I.E., & Heletii, M.M. (2019). Hromadianske suspilstvo Ukrainy: polityka spriyannia ta zaluchennia, vyklyky ta transformatsii : analitychna dopovid [Civil society of Ukraine: policy of promotion and involvement, challenges and transformations]. Kyiv: NISD, 112 p.
11. Riven doviry do suspilnykh institutiv ta elektoralni orientatsii hromadian Ukrain (2019). *Fond Razumkova* [The level of trust in public institutions and the electoral orientation of Ukrainian citizens]. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>
12. «Shchodo aktyvizatsii vzaiemodii orhanizatsii hromadianskoho suspilstva iz orhanamy derzhavnoi vlady». Analitychna zapyska [«On intensifying the interaction of civil society organizations with public authorities»]. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/881/>